Gheorghe CHIVU, Universitatea din Bucureşti

LEXICUL NEOLOGIC DIN LIMBA ROMÂNĂ VECHE, ÎNTRE VOCABULARUL DE CULTURĂ GENERALĂ ŞI TERMINOLOGIILE DE SPECIALITATE

1. Studiile referitoare la lexicul vechii române literare au evidenţiat constant ponderea deosebită a influenţei exercitate de limbile de cultură dominante, până la finele secolului al XVIII-lea, în toate provinciile româneşti: slavona, timp de secole limbă oficială a Bisericii ortodoxe, dar şi a administraţiei şi a şcolii, şi apoi, după 1700, neogreaca, devenită mai puţin limbă de cult, dar puternic instalată ca limbă a elitei intelectuale [1].

Contactele culturii româneşti cu lumea spirituală occidentală păreau a fi, în aceste condiţii, nesemnificative, ele manifestându-se exclusiv individual, ţinând de relaţia unei anumite personalităţi sau a unui anumit segment al societăţii cu una sau cu alta dintre limbile de cultură apusene.

Au fost astfel frecvent evocate, ca excepţii notabile într-o cultură dominată de modelul slavon, exemplele lui Miron Costin şi Constantin Cantacuzino stolnicul, şcoliţi în Polonia, respectiv în Italia, şi s-a insistat îndeajuns de mult asupra lui Dimitrie Cantemir, singurul savant în sens european dat de spaţiul românesc în perioada veche. A fost de asemenea amintită, dar, din raţiuni uşor de bănuit, prea puţin studiată în efectele sale lingvistice, influenţa exercitată de limba latină utilizată, în Transilvania, ca limbă de cult, respectiv ca limbă a administraţiei.

Cercetările întreprinse, în anii 80 ai secolului trecut, de un colectiv al Institutului de Lingvistică din Bucureşti, în vederea elaborării *Istoriei limbii române literare vechi* [2], a pus însă în evidenţă o pondere neaşteptat de ridicată a influenţei exercitate de limba latină şi de limbile romanice occidentale asupra vechii noastre limbi de cultură [3].

Parcurgerea, chiar şi selectivă a mai multor texte alcătuite înainte de anul 1760 [4], a arătat că, alături de cronicarii moldoveni sau munteni care studiaseră la Bar sau la Padova, în afară de Dimitrie Cantemir, pentru care latina devenise limbă curentă de comunicare culturală şi ştiinţifică, sau de învăţaţii ardeleni, care utilizau încă din şcoală limba latină, foloseau în scrisul lor neologisme latineşti sau romanice foarte mulţi traducători, mai mult sau mai puţin cunoscuţi. Între aceştia trebuie amintiţi în primul rând Nicolae Costin, învăţatul fiu al cronicarului moldovean, cel căruia îi datorăm manuscrisul intitulat *Ceasornicul domnilor* [5], Eustratie Logofătul şi Daniil Panoneanul, alcătuitorii marilor texte de lege imprimate în timpul lui Vasile Lupu şi Matei Basarab [6]. Nu pot fi ignoraţi, în aceeaşi serie, controversatul Ioan Romanul sau Frâncul [7], care a transpus în româneşte, pentru uzul lui Constantin Brâncoveanul, surprinzătorul, pentru finalul de secol XVII românesc, *Folet novel,* şi nici anonimul alcătuitor al primei *cărţi* româneşti *de bucate*, manuscris muntenesc din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, cu original cert italienesc [8].

Înalte feţe bisericeşti, cunoscătoare şi utilizatoare fireşti ale limbii slavone, utilizau însă şi ele cuvinte provenite din latină sau din limbi romanice, independent de sursa scrierilor pe care le alcătuiau sau le prelucrau. Nu îi am desigur în vedere doar pe învăţaţii ierarhi ardeleni, între care Simion Ştefan ocupă un loc aparte, ci şi pe Varlaam şi îndeosebi pe Dosoftei, în scrierile cărora influenţele lexicale occidentale sunt mai puţin aşteptate [9].

Traducerilor, prelucrărilor şi puţinelor texte originale în care au fost identificate mai multe sau mai puţine neologisme latino-romanice le stau însă alături şi numeroase documente, deopotrivă acte de cancelarie, inclusiv texte cu caracter diplomatic [10], înscrisuri uzuale, între care multe convenţii de tip comercial, sau foi volante cu caracter oficial, dar şi scrisori sau foi de zestre. În limba acestor surse, neologismul, acceptat constant

BDD-A3378 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:46 UTC)

ca mijloc de desemnare a unor realităţi sau concepte necunoscute în spaţiul românesc, poartă adesea semnele pătrunderii mediate în limba română [11] şi mărcile utilizării de către oameni cu mai puţină instrucţie [12].

Fără să atingă importanţa şi ponderea influenţei lexicale slavone şi apoi neogreceşti, influenţa latino-romanică a fost deci, contrar unor opinii cândva general acceptate, foarte bine reprezentată în scrisul vechi românesc. Potrivit estimărilor făcute de colectivul de cercetători deja amintit, încă înainte de 1760 erau utilizate în textele scrise în limba română peste 1200 de unităţi lexicale de origine latinească sau romanică, cărora li se alătură numeroase derivate, respectiv cuvinte create prin conversiune de la baze neologice [13]. Numărul acestor unităţi a crescut considerabil în deceniile de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, în primul rând sub influenţa deschiderii oferite, în special în Transilvania, de mişcarea iluministă [14]. Scrisul literar se divizase însă, după 1750, în laic şi religios, iar vocabularul scrierilor laice se înnoise în mod semnificativ, consecinţă a unei tematici mult diversificate, dar şi a unei noi orientări culturale şi a unei atitudini faţă de forma exprimării elevate diferite de aceea consemnată în scrierile religioase [15].

2. Pătrunse în scrisul românesc foarte devreme (primul neologism, de origine italiană, *ducat,* numele monedei de aur cu circulaţie europeană, a fost înregistrat într-un document redactat în ţările române, în limba slavonă, în anul 1421), crescând numeric în mod spectaculos încă înainte de 1600, chiar dacă receptarea nu era totdeauna directă [16], pentru a deveni apoi o prezenţă semnificativă din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, neologismele latino-romanice ilustrează domenii extrem de diverse de activitate. Ele se referă în primul rând la activitatea socială (viaţa politică şi militară, ierarhia socială, justiţie şi administraţie, familie) şi la viaţa spirituală (religie, învăţământ, artă, carte, tipografie şi bibliotecă, diverse ştiinţe, precum filosofia, istoria, medicina, lingvistica şi teoria literară, matematica, geografia şi astronomia), dar numeroase împrumuturi trimit la viaţa materială (substanţe, plante, animale sau obiecte; produse culinare, meserii şi comerţ) [17].

Apar astfel în textele noastre vechi multe neologisme pe care vorbitorii contemporani nouă le consideră specifice românei literare moderne şi chiar dicţionarele de tip istoric apărute înainte de 1992 [18] (în primul rând *Dicţionarul Academiei*) le atestă abia în secolul al XIX-lea. Ne gândim, dintre multele exemple posibile, la cuvinte din lexicul de bază, precum

> *academie, animal, argument, astronom, autoritate, capital, candidat, cauză, director, doctor, elector, element, familie, figură, formă, materie, muzică, natură, naţiune, patrie, politică, propriu, protecţie, republică, rezident, sumă, temperament,*

dar avem în vedere şi neologisme ce aparţineau unor vocabulare de specialitate. Selectăm dintre acestea în primul rând vocabularul juridic şi administrativ, extrem de cuprinzător, ilustrat prin termeni precum

> *administraţie, apelaţie, arendă, avocat, bonum-publicum, comisar, contract, document, iurist-conzultus, maghistrat, notar, pasport, poliţă, pretenţie, privileghie, procurator, rezoluţie, secretar, suplică* "cerere", *testament* sau *tribunal,*

dar se cuvin menţionate, tot datorită numărului mare de cuvinte caracteristice, medicina şi farmacia, domenii în care erau deja folosiţi

> *balsam, cangrenă, colică, dietă, disenterie, fistulă, laxativ, maligna, medicină, pilulă, plastor, pulsus, reţetă, scorbut, spital, stomac, tintură, ungvento, vezicatoriu,*

respectiv filosofia, şi ea foarte bine ilustrată prin termeni ca

> *anomalie, argument, axiomă, cabală, categorie, dialectică, element, filosof, filosofie, material, metafizică, practică, siloghism, sofist, stoic, teorie,*

ce aveau deja circulaţie şi semnificaţii specifice. Dovadă a nivelului atins de scrisul literar românesc imediat după anul 1700, nu lipsesc desigur din seria vocabularelor de specialitate terminologiile ilustrative pentru specialităţile de tip filologic. Mă refer la stilistică şi teoria literară, termeni precum

BDD-A3378 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:46 UTC)

autor, comedie, fabulă, odă, poemă, rapsodie, satiră, teatru; anapest, dactil, ritm, troheu

având nu doar forma, ci şi sensul uzual astăzi, sau la gramatică, mult mai cuprinzătoare în epocă, în scrierile specifice acestei ultime discipline fiind utilizaţi, alături de mulţi termeni cu formă specifică vremii [19],

declinaţie, etimolog, gramatică, sens, silabă sau *sinonimie.*

3. Marea diversitate a câmpurilor lexicale ilustrate de neologismele latino-romanice înregistrate în limba română veche probează desigur existenţa, încă înainte de sfârşitul secolului al XVIII-lea, a unor contacte culturale şi materiale multiple şi nu o dată profunde ale spaţiului românesc cu lumea occidentală.

Prezenţa acestor neologisme în texte de facturi diverse, deopotrivă traduceri, adaptări şi prelucrări sau scrieri originale, texte destinate unor domenii specifice de activitate sau scrieri de tip beletristic, cu largă circulaţie, alcătuite de cunoscători ai unor limbi de cultură occidentale, dar şi de scriitori mai puţin instruiţi, oferă dovada pătrunderii majorităţii elementelor latino-romanice înregistrate nu numai în vocabularele de specialitate, deci în terminologii cu utilizare limitată în limba literară veche [20], ci chiar în lexicul literar uzual [21]. Iar bogăţia atestărilor, polisemantismul unor cuvinte neologice şi apariţia unor autentice familii cu bază neologică [22] arată utilizarea constantă a împrumuturilor în registre de limbă diverse.

Cum a fost însă reflectată influenţa culturii occidentale asupra vocabularului românei literare în primele scrieri lexicografice româneşti ?

Relativ numeroase înainte de 1780, având finalităţi şi modele diferite şi reflectând, în consecinţă, aspecte diverse ale limbii literare, vechile noastre lucrări lexicografice, numite, după scop sau întindere, glosare, lexicoane şi, mai rar, dicţionare, cuprind de regulă, ca forme-titlu sau ca elemente lexicale incluse în definiţii, relativ puţine neologisme latino-romanice. Faptul era firesc în cazul glosarelor destinate traducătorilor de texte religioase sau în acela al textelor din domeniu cu model slavon sau neogrecesc. În trei dintre manuscrise prezenţa, poziţia şi numărul împrumuturilor latino-romanice au însă o semnificaţie deosebită pentru nivelul atins de vechea română literară.

Avem în vedere primul dicţionar original al limbii române, alcătuit la mijlocul secolului al XVII-lea în zona Caransebeşului, numit de autorul anonim *Dictionarium valachico-latinum,* dar cunoscut de filologi în primul rând ca *Anonymus Caransebesiensis* [23]. Ne referim apoi la un alt text original, *Lexicon compendiarium latino-valachicum,* redactat în Bihor, cândva între 1771 şi 1776 [24], ca parte a unui program menit să ofere misionarilor iezuiţi instrumentele de bază pentru însuşirea rapidă şi adecvată a limbii române [25]. Ne-am oprit, în sfârşit, asupra unui dicţionar de la finele secolului al XVII-lea, intitulat *Dictiones latinae cum valachica interpretatione,* prima lucrare lexicografică de tip enciclopedic alcătuită în spaţiul românesc, prelucrare de mari dimensiuni (cuprinde peste 37 000 de cuvinte-titlu) a unui dicţionar plurilingv maghiar (Albert Szenci Molnár, *Lexicon latino-graeco-hungaricum*), datorată lui Teodor Corbea [26].

Manuscrisul intitulat *Dictionarium valachico-latinum,* primul lexicon cu bază limba română, alcătuit de un intelectual anonim din Caransebeş pentru a face cunoscut vocabularul utilizat de bănăţeni la mijlocul secolului al XVII-lea, înregistrează o serie de împrumuturi directe din latină:

artic "articol, parte a unui text", *lăternă* "felinar", *mil* "milă, măsură pentru distanţă", *mirac* "miracol", *probă, stemă, sumă, tămbar* "manta" (formă mediată de gr. med. *ταμπάριον* a it. *tabarro*), *violă* "viorea"

şi mai multe neologisme cu aceeaşi origine, a căror formă indică un intermediar maghiar:

bărbir "bărbier, felcer", *cordovan* "piele de Cordoba, marochin", *coştei* "castel, fortăreaţă", *mişă* "misă", *piaţ* "for, piaţă", *probălui* "a proba", *procator* "avocat", *teştement* "testament".

BDD-A3378 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:46 UTC)

Atent desigur la uzul literar al epocii, autorul textului a consemnat şi calcuri de tipul

întrîmbla "a media", *întrîmblare* "mediere" sau *întrîmblător* "mediator",

în cazul cărora relaţia cu termenii latineşti corespunzători (*intercedere, intercessio, intercessor*) este evidentă.

Lexicon compendiarium latino-valachicum, destinat misionarilor iezuiţi, cuprinde şi el, fapt semnificativ pentru componenţa vocabularului literar utilizat în Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, mai multe neologisme de origine latinească:

academie, balsam, companie "unitate militară", *cronică, episcop, euharistie, filosofie, latin, materie, ocolariu* "ochelar", *palat, pălărie, puntum, stemă, stil, talentum, testament* (cu variantele *teştament, teştamentum*), *ţerămonie, violă* "viorea",

la fel de numeroase împrumuturi latino-romanice mediate de limba maghiară :

articuluş "articol, punct dintr-un text de lege", *călariş* "coral", *coştei* "castel", *florint* "florin, monedă", *pelican, privileghiom* "privilegiu", *şălată* "salată", *şum(m)ă* "sumă", *tituluş* "titlu", *verş* "vers"

şi mai multe calcuri cu model latinesc:

cunume "supranume" (după *cognominis*), *giurare-împreună* "conjuraţie", *giurat-împreună* "conjurat" sau *zeceriu* "decurion".

Cel mai bogat inventar de împrumuturi latino-romanice din perioada scrisului vechi românesc este însă consemnat în *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, manuscrisul realizat de Teodor Corbea cândva înainte de 1700, păstrat în prezent la Biblioteca Academiei din Cluj-Napoca, dar reprodus cel puţin printr-o copie imediat după alcătuire [27]. Sub influenţa modelului (un lexicon plurilingv cu bază latinească), dar desigur şi ca o reflectare a vocabularului utilizat în mod curent de învăţatul braşovean, cel mai cuprinzător lexicon vechi românesc înregistrează un impresionant inventar de neologisme latino-romanice, forme adaptate sau reflectând fidel etimonul, împrumuturi directe sau mediate de limba maghiară, calcuri şi derivate de la o formă de bază existentă în română sau respectând modelul latinesc. Citărm, dintr-o serie care poate fi oricând îmbogăţită [28], numai neologisme, cele mai multe fiind surprinzătoare pentru ceea ce se consideră a fi fost nivelul atins de scrisul românesc din ultimul deceniu al secolului al XVII-lea:

academie, adverbium, african, anapest, animal, aprobator "persoană care aprobă o opinie sau o atitudine", *argument, arsenic, assensor* "persoană care aprobă sau aderă la o opinie", *audere* "faptul de a auzi", *autor, berillus* "beril (o piatră scumpă)", *betonna* "vindecea (o plantă)", *cantor, carmin* "cântec; compoziţie poetică", *casus, catedră, colică, comedie, comicus, consonă, copie, coral, cretă, decan* "decurion", *declamaţie, declinaţie* "declinare", *dictator, eleghie, element, fillip* "numele unei monede de aur", *flegmatic* "cu caracter nepăsător; mucos", *gherundium, ghips, gorgonesă* "gorgonă", *halţion* "pasăre marină asemănătoare cu pescăruşul", *hişpan* "spaniol", *iambus, iurist-conzultus, iurista, la(u)danum, lectică, lustrum* "lustru, interval de cinci ani", *modulare* "modulaţie", *musă, narţisus, notă* "melodie, cântec", *oraţie, parcă* "ursitoare (în mitologia romană)", *peripateticus* "(despre anumiţi filosofi) peripatetic", *pergament, platan, podagră, pompă* "ansamblu de ceremonii fastuoase", *pronomen, protecţie, pulsus, regulă, sanicula* "sânişoară (o plantă)", *satiră, sentenţie* "hotărâre, decizie; maximă, aforism", *sepie, silabă, sisamum* "susan", *smaragd, sofist, spaţium, tartar* "iad", *thymum* "o plantă, (probabil) cimbrişor", *traghicus* "autor de tragedii", *traghedie, trigeamăn, ţentaurus* "centaur", *vocalisă* "vocală".

În ciuda aşteptărilor, astfel de neologisme, atât cele adaptate, cât şi cele care au o formă ce reproduce fidel etimonul, nu sunt preluări mimetice ale cuvântului-titlu latinesc. Iată câteva citate, în cadrul cărora împrumutul neologic, specific terminologiei lingvistice, apare în partea românească independent de forma-titlu a articolului şi dublând uneori termeni lingvistici uzuali în epocă, creaţi prin calc:

BDD-A3378 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:46 UTC)

"**Adverbialiter**. După tocmala *adverbiumului*." (8r)
"**Dativus, -a, -um**. O cădeare a *declinațiilor*, dătători." (76v)
"**Gerundiva** g. n. pl. Cuvinte ca acealea în *grammatică* care să formăluiesc de la *gherundium*." (124v)
"**Positio** g. f. Punere, iară la *grammatici* iaste când după o *vocalisă* doao *consone* să urmează." (253r)
"**Prosodia** g. f. Sunarea, zicerea afară din grai a tuturor *sillabelor* cu bun mod." (267r)
"**-Pte**. Cuvântul spânzurat de *pronomen*" (269v)
"**Triptofon** g. n. Cuvânt numai cu trei *casusuri* în *declinațiile grammaticei*." (355r)

4. Împrumuturile latino-romanice, prezente în număr surprinzător de mare în unele texte vechi româneşti, indică deci, după cum am încercat să demonstrăm în paginile anterioare, o apropiere timpurie a culturii noastre de cultura occidentală. Datorate inițial instrucției unora dintre autori sau traducători, respectiv sursei sau modelului unora dintre texte, neologismele cu etimon latinesc sau romanic au devenit treptat elemente ale unui autentic vocabular neologic de cultură generală. Nu o dată însă neologismele aveau utilizări, forme şi semnificații specifice unor domenii de strictă specialitate. Iar consemnările făcute în trei dintre cele mai importante scrieri lexicografice vechi permit avansarea ipotezei potrivit căreia intelectualii români instruiți în şcoli apusene cunoşteau şi utilizau terminologii de tip neologic chiar înainte de redactarea unor scrieri de specialitate în limba română.

NOTE

[1] Vezi, pentru descrierea şi comentarea acestor influențe, în primul rând Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare,* I. *De la origini până la începutul secolului al XIX-lea,* Ediția a doua, revăzută şi adăugită, Bucureşti, 1971, p. 67-68, 429-432, *Istoria limbii române. Fonetică, Morfosintaxă, Lexic,* Bucureşti, 1978, p. 93-94, 107-108, respectiv Ladislas Gáldi, *Les mots d'origine neo-grecque en roumain á l'epoque des phanariotes,* Budapest, 1939, p. 137-265 şi *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780),* Bucureşti, 1997, p. 191-201, 397-414.

[2] Tratatul intitulat *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780),* a apărut în anul 1997, la Editura Academiei Române, sub coordonarea lui Ion Gheție.

[3] Cercetarea vocabularului neologic de origine latinească sau / şi romanică, întreprinsă de un colectiv format din Gheorghe Chivu, Emanuela Buză şi Alexandra Roman Moraru, a format obiectul unui volum intitulat *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421-1760),* apărut la Editura Ştiințifică, în anul 1992.

[4] Investigațiile s-au limitat la anul 1760, pentru a nu repeta unele informații existente în volumul *Formarea terminologiei ştiințifice româneşti,* publicat, în 1962, de către N. A. Ursu, şi pentru a nu dubla eforturile savantul ieşean, care anunțase, în lucrarea citată (la p. 5), că lucrează la un amplu "studiu monografic asupra tuturor neologismelor limbii române de până la 1860". Acest studiu, elaborat împreună cu Despina Ursu, s-a concretizat în lucrarea intitulată *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760-1860),* I-II, Iaşi, 2004, 2006.

[5] Textul astfel intitulat în versiune românească este o traducere din limba latină a romanului *Relox de principes*, scris de către Antonio de Guevara.

[6] Pentru alcătuitorii şi pentru sursele celor două texte de lege tipărite la Iaşi, în 1646, respectiv la Târgovişte, în 1652, vezi bibliografia în *Carte românească de învățătură. 1646,* Bucureşti, [1961], p. 369-373, respectiv în *Îndreptarea legii. 1652,* Bucureşti, 1962, p. 933-937.

[7] Paternitatea alcătuitorului prognosticelor grupate sub titlul *Foletul novel* a format obiectul a numeroase studii, începând cu Emil Vârtosu, editorul manuscriselor, şi încheind cu N. A. Ursu, savantul care s-a oprit în repetate rânduri asupra textului. Vezi, dintre ultimele studii consacrate acestui subiect apărute sub semnătura învățatului ieşean, *Şi totuşi cine este traducătorul „Foletului novel" ?,* în "Limba română", XLIII, 1994, nr. 5-6, p. 256-264, nr. 9-10, p. 455-469, XLIV, 1955, nr. 1-2, p. 43-48.

[8] Manuscrisul, editat de către Ioana Constantinescu (*O lume într-o carte de bucate. Manuscris din epoca brâncovenească,* Bucureşti, 1997), a fost supus unei analize menite să stabilească epoca de alcătuire şi sursa textului, dar şi să limpezească importanța acestuia în cadrul scrisului vechi românesc, în studiul ***Cartea de bucate,*** *un manuscris singular în scrisul vechi românesc*, pe care l-am publicat în volumul *Gabriel Ştrempel la 80 de ani,* Satu Mare, 2006, p. 123-135.

BDD-A3378 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:46 UTC)

[9] Importanţa şi rolul jucat de cei doi mari ierarhi în epocă au fost bine cercetate. Mai puţin cunoscut este însă faptul că, la academia ortodoxă înfiinţată de Ieremia Movilă la Kiev, limba latină era la fel de atent studiată ca limbile slavonă şi greacă. Pentru acest motiv, A. Iaţimirski considera că amintita academie răspândea "o formă ortodoxă a culturii latine" (apud P. Constantinescu, *Relaţiile culturale româno-ortodoxe din trecut,* Bucureşti, 1954, p. 167).

[10] Avem în vedere, dintre cele mai vechi acte de acest tip, textele pregătite în cancelaria lui Mihai Viteazul pentru tratativele purtate cu Rudolf al II-lea, împăratul Austriei, ştiut fiind ca unele dintre documentele ajunse până la noi sunt versiuni româneşti ale unor texte redactate în limba latină. Vezi pentru acestea volumul *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea* (Bucureşti, 1979, p. 126-136), alcătuit, sub coordonarea lui Al. Mareş, de către Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniţă şi Alexandra Roman Moraru.

[11] Forma unor împrumuturi dovedeşte ca ele au pătruns în limba română prin intermediul mai multor limbi neromanice. Vezi pentru detalii *Dicţionarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421-1760),* p. 9-20.

[12] Ne referim atât la anumite variante fonetice, apărute ca urmare a unor rostiri regionale, cât şi la anumite semnificaţii depărtate de etimon, explicabile uneori chiar prin confuzie paronimică. Vezi, pentru exemple, *Dicţionarul* citat, p. 48.

[13] Pentru consideraţii suplimentare, a se vedea studiul introductiv la *Dicţionarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421-1760),* p. 50-67.

[14] Pentru vocabularul neologic utilizat în textele ştiinţifice alcătuite la sfârşitul secolului al XVIII-lea, vezi N.A.Ursu, *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti,* p. 139-300.

[15] Vezi pentru acestea în primul rând consideraţiile formulate în studiul pe care l-am publicat în volumul colectiv *Contribuţii la studiul limbii române literare. Secolul al XVIII-lea (1688-1780),* [Cluj-Napoca], 2000, p.288-330.

[16] Multe dintre neologismele latino-romanice înregistrate în cele mai vechi texte româneşti au forme care indică existenţa unor intermediare neogreceşti, germane, poloneze sau maghiare.

[17] Ilustrarea acestor domenii în cursul secolelor al XV-lea – al XVIII-lea poate fi urmărită în detaliu prin exemplele prezentate în studiul introductiv la *Dicţionarul* deja citat (p. 22-27).

[18] Ne raportăm la anul in care a iesit de sub tipar *Dicţionarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421-1760).*

[19] A se vedea pentru aceştia studiul *Stilul celor mai vechi texte ştiinţifice româneşti.(1640-1780),* II. *Stilul textelor lingvistice,* în "Limba română", XXX, 1981, nr. 1, p. 46-53.

[20] Pentru neologismele latino-romanice prezente în vechile vocabulare ştiinţifice respective, în scrisul juridic-administrativ, a se vedea detalii în seria de articole intitulată *Stilul celor mai vechi texte ştiinţifice româneşti (1640-1780),* I-V, apărută în "Limba română", XXIX, 1980, nr. 2, p. 111-122, XXX, 1981, nr. 1, p. 45-60, nr. 2, p. 139-147, nr. 3, p. 221-231, nr. 5, p. 505-514.

[21] Pornind de la această constatare, Ion Gheţie afirma chiar existenţa în limba română literară veche a unui vocabular neologic "de cultură generală" (*Istoria limbii române literare. Privire sintetică,* Bucureşti, 1978, p. 121).

[22] Există chiar atestări ale unor derivate de la baze încă neînregistrete în texte. Vezi, pentru unele dintre acestea, articolul nostru *Împrumuturi latino-romanice în limba română veche,* în "Limba română", XLII, 1993, nr. 3, p. 113-116.

[23] Vezi pentru istoria, caracteristicile şi ediţia textului volumul ***Dictionarium valachico-latinum.*** *Primul dicţionar al limbii române,* Bucureşti, 2008.

[24] Ne-am oprit asupra manuscrisului, pentru datare şi stabilirea paternităţii, în studiul *Un dicţionar puţin cunoscut:* ***Lexicon compendiarium latino-valachicum,*** publicat în "Studii şi cercetări lingvistice", XXXIX, 1988, nr. 6, p. 471-476. Dicţionarul, atribuit greşit lui Grigore Maior, a fost publicat de Mihai Alin Gherman (vezi Grigore Maior, *Institutiones linguae valachicae. Lexicon compendiarium latino-valachicum,* I-II, Alba Iulia, 2001).

[25] În acest program regulile de bază ale limbii române şi diferenţele dintre limba vorbită şi "limba cărţilor" ar fi trebuit deprinse cu ajutorul gramaticii intitulate *Institutiones linguae valachicae.* Ediţia academică a textului a fost tipărită, însoţită de traducerea în limba română dată de profesoara Lucia Wald, la Editura Academiei Române, în anul 2001.

[26] Dicţionarul a fost editat de Mihai Alin Gherman (Teodor Corbea, *Dictiones latinae cum valachica interpretatione,* I, [Cluj-Napoca], 2001).

[27] O astfel de copie a textului, păstrată la Muzeul Bruckenthal din Sibiu, a fost împrumutată de un cititor chiar în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, după cum arată o chitanţă de împrumut existentă în fondurile bibliotecii.

BDD-A3378 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:46 UTC)

[28] Pentru ilustrări suplimentare şi semnificaţii, vezi şi *Dicţionarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421-1760)*, s.v.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare

Teodor Corbea, (2001). *Dictiones latinae cum valachica interpretatione,* I, Ediţie Mihai Alin Gherman, [Cluj-Napoca]: Clusium

*** (2008). ***Dictionarium valachico-latinum.*** *Primul dicţionar al limbii române,* Ediţie Gh. Chivu, Bucureşti: Editura Academiei Române

Grigore Maior, (2001). *Institutiones linguae valachicae. Lexicon compendiarium latino-valachicum,* I-II, Ediţie Alin Mihai Gherman, Alba Iulia: Universitatea „1 Decembrie 1918"

Lucrări de referinţă

Gheorghe Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru, (1992). *Dicţionarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421-1760),* Bucureşti: Editura Ştiinţifică.

Gáldi, Ladislas (1939). *Les mots d'origine neo-grecque en roumain á l'epoque des phanariotes,* Budapest.

Gheţie, Ion (coord.), (1997). *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780),* Bucureşti: Editura Academiei Române.

Gheţie, Ion , Gh. Chivu (coordonatori), (2000). *Contribuţii la studiul limbii române literare. Secolul al XVIII-lea (1688-1780),* [Cluj-Napoca]: Clusium.

Rosetti, Al., B. Cazacu, Liviu Onu, (1971). *Istoria limbii române literare,* I. *De la origini până la începutul secolului al XIX-lea,* Ediţia a doua, revăzută şi adăugită, Bucureşti: Editura Minerva.

Ursu, N.A. (1962). *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti,* Bucureşti: Editura Ştiinţifică.

ABSTRACT

The renewal of the lexis of the old Romanian literary language was made, even in the absence of a joint action from the part of the scholars, through the acceptance of numerous borrowings from European languages of culture. Mostly used in translations, but already frequently used by many translators, the Latin-Romance neologisms, belonged, therefore, either to the general vocabulary, or to specialized terminologies. This work has the aim to analyze how this process is reflected in the dictionaries of the old Romanian language.

BDD-A3378 © 2009 Editura Europlus

Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:46 UTC)